

מחקרו של סמוחה מבצע גם ניתוח של שינויי העמדות לאורך שנים, ולא רק חתך רוחב עכשווי שלהן. לטענתו חתך האורך מאשש אף הוא את תזת הפוליטיזציה, המנוגדת לתזת ההקצנה. מצד אחד התחזקה עם השנים הגישה הלוחמנית, המותחת ביקורת תוך שמירת מחויבות לדו-קיום. כך עלה שיעור הערבים השוללים את זכות הקיום של ישראל כמדינה יהודית-ציונית (מ-62.1% בשנת 1985 ל-73.1% ב-2004), ועלה בהתמדה גם מספרם של מי שהגדירו את עצמם כ"ערבי פלסטיני בישראל" (מ-12.4% בשנת 1976 ועד 45.6% ב-2004). מצד שני, חלה ירידה באינדיקטורים של "רדיקליות" ערבית, השוללת את עצם זכות הקיום של ישראל (מ-20.5% בשנת 1976 ל-10.2% ב-2004), ובחירה בהות פלסטינית לא-ישראלית (מ-32.9% בשנת 1976 ל-8.7% ב-2004). גם התמיכה באלמנט ירדה (מ-17.9% ב-1976 ל-1.9% ב-2004), כנראה על רקע דיכוי אירועי אוקטובר 2000.

אצל היהודים התמונה מורכבת יותר ואינה כל כך עקבית. שיעור השוללים את זכות הערבים לחיות כמיעוט בישראל עבר תנודות, החל ב-15.9% בשנת 1985, עבר ב-9.8% בשנת 1995 וחזר ל-16.4% ב-2004. נראה שבקרב היהודים חלה הקשחה מסוימת בעמדות בתקופת האינתיפאדה, אך אין עדות להקשחה כגממה כוללת בשני העשורים האחרונים. הן אצל היהודים והן אצל הערבים ניכר יחס חיובי יותר במידה משמעותית בשנת 1995, על רקע הסכמי אוסלו.

המשמעות של מכלול הנתונים

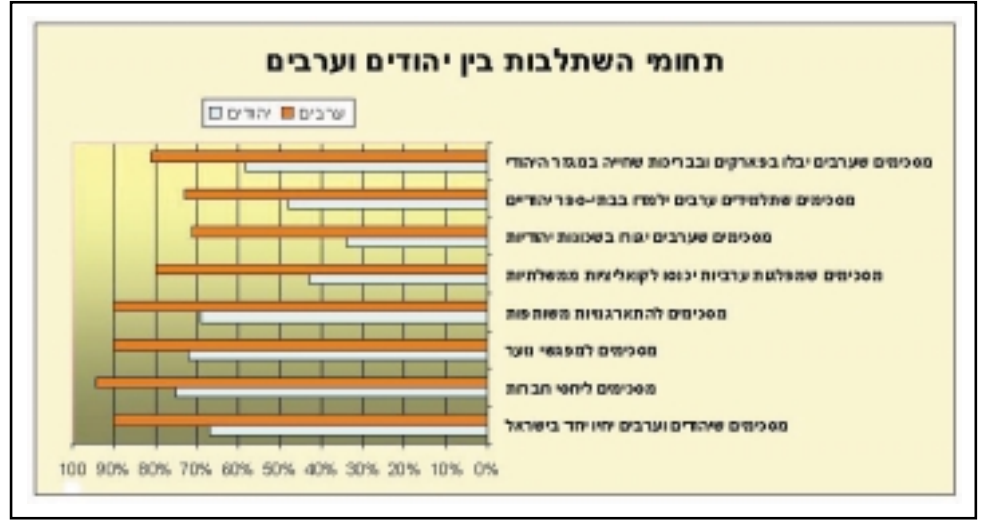
עורך הסקר מדיש כי הנתונים ניתנים אמנם לפרשנויות שונות ואף לשימוש סלקטיבי ומניפולטיבי, שיציג את הערבים או את היהודים כקיצונים יותר מכפי שהם, אך הוא סבור שיש להציג את התמונה במורכבותה הכוללת, התומכת במגמת ההתמתנות (בקרב הערבים), או לפחות האי-התקשחות (בקרב היהודים) לאורך שנים, סותרת את תזת ההקצנה ומחזקת את תזת הפוליטיזציה. לדעת סמוחה, הסקר לא רק מציב נתונים ומגמות, אלא גם מלמד כי "השסע הערבי-יהודי בישראל הוא רציני וחמור לגבי יציבותה וחוסנה הדמוקרטי של החברה הישראלית. בניגוד לשאלה הפלסטינית, שניתן לטפל בה על ידי היפרדות (שתי מדינות לשני עמים), זוהי בעיה פנימית שההתמודדות עימה היא פנימית בלבד. ממצאי המדד מראים באופן חד-משמעי שהערבים בישראל מחוברים באופן הדוק לחיים בישראל, רואים את עתידם כחלק מהמדינה ואינם מוכנים בשום פנים ואופן להסתפח למדינה הפלסטינית. מאחר שבעבור היהודים מדינה יהודית-ציונית היא רעיון הגמוני שאין מוותרים עליו, השאלה היא איזו גירסה של מדינה יהודית-ציונית יכולה להיות קבילה על היהודים והוגנת מבחינת הערבים."

רשמו: עזריאל ויינשטיין ואודי כהן

בזכויות הלאומיות הבלעדיות של היהודים על המדינה, ובקבלתם את ישראל כמדינת העם היהודי.

מאזן הדו-קיום

כל אלה מציגים את מאזן הלגיטימיות של הדו-קיום כמעורב ומורכב. מצד אחד, הערבים עשו צעד גדול כשהכירו בישראל בתור מדינה נפרדת ובתור מדינה יהודית ודמוקרטית. אך הכרה זו עדיין אינה מתיישבת עם השקפת היהודים שישראל היא גם מדינה ציונית וכך עליה להיות. היהודים מקבלים את הערבים כמיעוט אזרחי, אם כי בהסתייגות, אך לא כמיעוט ערבי פלסטיני שזכאי לחוש כחלק בלתי נפרד מהעם הפלסטיני ולפעול כך, מיעוט שבמדינה דמוקרטית יש לו זכות להתנגד למטרות הציוניות של ישראל.

75.4%	הערבים כמיעוט יקבלו זכויות אזרח מלאות
68.1%	הערבים י'הנו משוויון בתקציבים ובהזדמנויות להשכלה ולתעסוקה
31.7%	הערבים יקבלו שוויון זכויות - גם אם אינם מקבלים את זכות ישראל להיות מדינה יהודית
80.4%	אזרח ערבי שמגדיר את עצמו כ"ערבי פלסטיני בישראל" אינו יכול להיות נאמן למדינה ולחוקיה
80.8%	בהחלטות על אופי המדינה וגבולותיה צריך להיות רוב יהודי ולא מספיק רוב מכלל האזרחים
93.5%	ישראל צריכה לשמור על רוב יהודי
העולה מנתונים אלו, על פי הניתוח של פרופ' סמוחה: בעיני רוב היהודים - זכות הקיום של הערבים כמיעוט שווה במדינה מותנית ביותר מצידם על זכויות לאומיות על הארץ, בביטול נאמנותם לעם הפלסטיני, בהכרתם בזכויות הלאומיות של היהודים על המדינה, ובקבלתם את ישראל כמדינת העם היהודי.	

84.9%	לישראל יש זכות קיום כמדינה עצמאית
70.0%	לישראל יש זכות קיום כמדינה יהודית ודמוקרטית
13.8%	לישראל יש זכות קיום כמדינה ציונית
72.0%	ישראל כמדינה ציונית היא מדינה גזענית
30.4%	לישראל יש זכות קיום כמדינת העם היהודי
24.0%	מוצדק שישראל תשמור על רוב יהודי

שצופה תזת ההקצנה. תהליך הפוליטיזציה מחזק את התודעה הפוליטית של הערבים הישראליים, את מודעותם לאפליה ולהדרה ואת מאבקם לשוויון ולשלום. פוליטיזציה זו ניוונה משני תהליכים בסיסיים שהערבים מתנסים בהם: הראשון הוא ישראליות, הקושרת את הערבים באופן הדוק למדינה וליהודים בתחומי חיים רבים, והשני הוא הדמוקרטיזציה של החברה והמשטר בישראל, המאפשרים לערבים להתארגן באופן עצמאי, למחות ולנהל מאבק נמרץ בלי להיתקל בדיכוי ואלימות מצד השלטונות והיהודים. לפי תיוה זו, גם הציבור היהודי עובר תהליכים של הבחנה בין האזרחים הערבים ובין אחיהם הפלסטינים שמעבר לקו הירוק, ונעשה מודע יותר לאפליה שממנה הם סובלים.

השתלבות

תזת הפוליטיזציה באה לידי ביטוי בתוצאות המחקר לגבי העמדות הנוגעות להשתלבות הערבים בחברה וזהותם בתוכה. מהתוצאות עולה כי הרוב המוחלט של הערבים מעוניינים בשילוב מוסדי בין יהודים וערבים. רובם המוחלט תומך בעיקרון שאזרחים ערבים ויהודים יחיו יחד בישראל (89.5%), תוך יחסי חברות (93.6%), מפגשים בין נוער ערבי ויהודי (90.4%), התארגנויות משותפות (89.1%) והשתתפות מפלגות ערביות בקואליציות ממשלתיות (80.3%). רובם אף תומכים בהשתלבות מרחיקה יותר, שבמסגרתה ערבים יגורו בשכונות יהודיות (70.7%), ילמדו בבתי ספר תיכוניים יהודיים (72.6%) ויבולו בפארקים ובבריכות שחייה במגזר היהודי (80.6%). סמוחה מדיש כי נכונות הערבים לשילוב פירושה השגת אופציה לשילוב לא מפלה, אך לא דווקא רצון אישי ממש למימוש אופציה זו. רוב היהודים, מצידם, מעוניינים אף הם בשילוב חברתי, אף כי פחות מהערבים. הם תומכים בעיקרון של חיים ביחד (68.4%), ביחסי חברות (74%), במפגשים בין נוער יהודי וערבי (71.9%), בהתארגנויות משותפות (68.1%) ובבילוי של ערבים בפארקים ובבריכות שחייה במגזר היהודי (57.4%), ומקבלים את הערבים כחברים מלאים בחברה הישראלית (61.2%). עם זאת, אין רוב יהודי התומך בהשתלבות מלאה של הערבים בחברה היהודית ובניהול המדינה. התמיכה בקרב היהודים היתה מועטת בנוגע למגורים של ערבים בשכונות יהודיות (34.3%), למלידה של ערבים בתיכונים יהודיים (47.8%), ולהשתתפות מפלגות ערביות בקואליציה (42.5%).

היחס למדינה

שאיפת רוב הערבים לשילוב מעשי בחיי המדינה והחברה מלווה גם בהסכמת רובם המכריע (84.9%) ש"לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה עצמאית שבה חיים יחד יהודים וערבים". רוב קטן יותר (70%) מחזיק בדעה כי "לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה יהודית ודמוקרטית שבה חיים יחד יהודים וערבים". עם זאת, רק מיעוט קטן מבין הערבים (13.8%) מקבלים את הגדרת המדינה כציונית. להפך; בעיני רובם (72%) מדינה ציונית היא גזענית. בהמשך לכך, רק מיעוטם (30.4%) סוברים שלישאל ישראל יש זכות להיות מדינת העם היהודי כולו, וכי מוצדק שישראל תשמור על רוב יהודי (24%). סמוחה מדיש כי "הערבים עושים הבחנה חדה בין

מדינה יהודית למדינה ציונית. בעיניהם, למדינה יהודית יש רוב יהודי, ואילו למדינה ציונית יש חוק שבות ומדיניות להגדלת הרוב היהודי. במדינה היהודית היהודים הם רוב מספרי, בעוד שמדינה ציונית היא מדינתו של העם היהודי בכל העולם, והיהודים בה נהנים מזכויות יתר."

היהודים, מצידם, מסכימים ברובם (75.4%) שלערכים כמיעוט מגיעות זכויות אזרח מלאות והם צריכים ליהנות משוויון בתקציבים ובהזדמנויות להשכלה ולתעסוקה (68.1%), אך רק מיעוטם (31.7%) מסכימים לשוויון זכויות זה אם האזרחים הערבים אינם מקבלים את זכותה של ישראל להיות מדינה יהודית. רוב גדול מהיהודים (80.4%) אף סוברים כי אזרח שמגדיר את עצמו כ"ערבי פלסטיני בישראל" אינו יכול להיות נאמן למדינה ולחוקיה. לנוכח זה, רבים (80.8%) אף מקבלים את הגישה שלפיה בהחלטות על אופי המדינה וגבולותיה צריך להיות רוב יהודי, ולא רק רוב מכלל האזרחים. בד בבד, רוב מוחלט מבין היהודים (96.5%) סוברים כי ישראל צריכה לשמור על רוב יהודי ולהחזיק בחוק השבות (93.5%).

עמדות אלה מתנות את זכות הקיום של הערבים כמיעוט שווה במדינה בויתור מצידם על זכויות לאומיות על הארץ, בביטול נאמנותם לעם הפלסטיני, בהכרתם

"מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל" נערך על ידי פרופ' סמי סמוחה כחלק מפרויקט משותף של המרכז היהודי-ערבי באוניברסיטת חיפה ו"דו-עט" (הפורום להסכמה אזרחית), ומתפרסם זו השנה השנייה. זהו ניסיון לספק תמונה תקופתית עדכנית של שתי האוכלוסיות והשינויים ביחסים ביניהן לאורך שנים. המחקר הנוכחי וקודמו מתייחסים להיבט הסובייקטיבי של דעת הקהל, אך בעתיד ישולבו בו גם חלק "אובייקטיבי", כלומר מדד לשוויון חברתי-כלכלי, שיקלול תחומים כגון דמוגרפיה, השכלה, הכנסה, עוני ואבטלה, ייצוג בשלטון, אי-אפליה, דו-לשוניות של בני המיעוט והרוב ועוד. כל אלה אמורים לספק לא רק כלי למעקב אחר העמדות והיחסים ההדדיים בין הציבור היהודי לציבור הערבי, אלא גם להעלות את המודעות הציבורית לשאלות הדו-קיום ולהעשיר את השיח בסוגיות אלה.

פרופ' סמי סמוחה עורך כבר עשרות שנים סקרי דעת קהל בחברה הערבית, המתבססים על ראיונות פנים אל פנים. סקר זה נערך בסתיו 2004 בקרב יהודים וערבים. במגזר היהודי נערך סקר טלפוני שבו השתתפו 700 גברים ונשים מעל גיל 18 בפרישה ארצית (כולל יישובים שמעבר לקו הירוק). במגזר הערבי השתתפו גם כן 700 גברים ונשים מעל גיל 18 (ובכללם דרוזים ובדווים), והוא נערך במתכונת של ראיונות פנים אל פנים. טעות הדגימה של הסקר היא 3.7%. מדד יחסי יהודים-ערבים מצטרף לשלושת המדדים החברתיים האחרים הקיימים כיום באקדמיה בישראל: מדד השלום (של מכון תמי שטיינמץ באוניברסיטת תל-אביב), מדד הדמוקרטיה (של המכון הישראלי לדמוקרטיה) ומדד החוסן הלאומי (של המרכז לחקר הביטחון הלאומי, באוניברסיטת חיפה).

זהו פרסום חלקי של תוצאות המדד. פרסום נוסף ייערך לקראת חודש אוקטובר 2005

מדינת כל אזרחיה - OUT מדינת כל לאומיה - IN

ח"כ אחמד טיבי

ושותפות אזרחית מלאה הן העקרונות הקרדינליים שיכולים להפוך את ישראל לדמוקרטיה מהותית, המכילה את כל האזרחים ולא רק את אלה החוסים בצל היהדות. היא גם מסייעת להפריד באופן מעשי בין דת למדינה, ולכן יוצרת את האקלים הטוב ביותר לחיים וליחסים בין רוב למיעוט.

אי אפשר לקבל בשום צורה ואופן יחס של אדנות, אפליה ורגשי עליונות של הרוב כלפי המיעוט הערבי. אמצעי התקשורת, למשל, הפכו להיות "תקשורת הרוב היהודי", ומשמשים, בעיקר בעתות משבר, כלי לדה-לגיטימציה ודחיקה אפקטיבית של המיעוט והנהגתו.

אי אפשר לקבל בשום צורה ואופן את חקיקת חוק האזרחות, המונע איחוד משפחות של פלסטינים משני עברי הקו הירוק ומונע ממיליון אזרחים ערבים לבחור בחירה חופשית של בן זוג רק בשל שיוכם האתני-לאומי. זהו חוק שהוגיו הודו בפה מלא שהמניעים לחקיקתו הם דמוגרפיים, כלומר גזעניים.

57 שנים לאחר קום המדינה, ישראל עדיין לא הצליחה להוכיח שאפשר להיות גם דמוקרטית וגם יהודית. הסתייה הלוגית בולטת הלכה למעשה יום-יום ושעה-שעה.

יחסים בין רוב למיעוט בדמוקרטיה אינם נגזרת ישירה מהגדרתה הסמנטית של המדינה, כי אם מהפרקטיקה של השלטון כלפי המיעוט.

בישראל נגזר מעמדו של המיעוט הערבי הן מההתנהלות המהותית של השלטון כלפיו, והן מהגדרת המדינה כיהודית ודמוקרטית. הגדרה זו דוחקת לשוליים 20 אחוז מכלל אוכלוסיית המדינה ומציגה אותם כאזרחים או עובדי אורח, הזוכים ל"יחס נסבל" מטעם הרוב. בתחילת שנות השמונים הציעה שולמית אלוני את המושג "מדינת כל אזרחיה", הביטוי שאמור לייצג את ההווי של החברה הישראלית. הביטוי הזה כמוכן טוב יותר מהמצב הקיים, אך בהחלט אינו קולע למציאות המורכבת של מדינת ישראל, שיש בה רוב יהודי (80 אחוז) ומיעוט ערבי (20 אחוז) ורבות-תרבותיות נרחבת. על כן, "מדינת כל לאומיה" תהיה הביטוי הקולע יותר למצבנו בישראל. הוא מעגן בתוכו את זכויות הפרט, אך גם את זכויות הקולקטיב הערבי במדינת ישראל, בניגוד ל"מדינת כל אזרחיה", ביטוי שמתייחס רק לזכויות הפרט.

"מדינת כל לאומיה" במסגרת של דמוקרטיה רב-תרבותית

קום התנערה, "רוב דומם"

יאיר שלג

ככמה הזדמנויות הכרה וקבלה של אופיה היהודי של המדינה, ובלבד שאכן תממש את שוויון הזכויות האזרחי שהיא מבטיחה עוד ממגילת העצמאות גם לאזרחיה הלא-יהודים.

והנה, מתברר שעמדת מיעוט - לכאורה זו זוכה דווקא לתמיכה ברורה בקרב ה"עמך" הערבי-ישראלי. בסקר שערך לפני כשמונה חודשים המכון הישראלי לדמוקרטיה בקרב ערביי ישראל התברר כי רוב מוחץ מהם (77 אחוז) מוכנים לקבל חוקה שתגדיר את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ובלבד שתבטיח כאמור במקביל גם שוויון מלא לערבים.

אנשי הימין השואפים להגביל ולדכא את מעמדם של ערביי ישראל בחברה הישראלית יש בעל ברית משמעותי מאוד במאבק על דעת הקהל הישראלית - מנהיגות הציבור הערבי עצמו. המנהיגות הזאת די מקפידה שלא להתחמק הזדמנות לאבד נקודות בדעת הקהל. בעיקר הכוונה לשתי סוגיות מרכזיות: מצד אחד, הגינויים של המנהיגות הערבית לטרור הפלסטיני מעורבים בדרך כלל ב"הבנה" למניעי הטרוריסטים, באופן שיכול להוציא מגדרם גם את ה"יונים" ביותר בקרב הישראלים (עניין תמוה במיוחד לאור העובדה שבשנים האחרונות נפגעו בפגיעות

במאמרי הקודם בודעט נכשלתי בהשלכת עמדות ההנהגה הנוכחית של ערביי ישראל על כלל הציבור הערבי. כתבתי שיש הצדקה לעמדה המתנגדת לקבלת הכרעות מדיניות בסכסוך הישראלי-פלסטיני בקולות הנוציגים הערבים, בהסתמך על הזדהותם המפורשת שלהם עם האינטרס הפלסטיני... ברור לגמרי שאם הציבור הערבי ומנהיגיו יקבלו את אופיה היהודי של המדינה, יקל על הרוב היהודי להבין את תמיכתם של הערבים בישראל באינטרס הפלסטיני מעצם היותם בני אותו עם... במקרה כזה יהיה קל יותר לרוב היהודי לאמץ לא רק את שוויון זכויות פורמלי, אלא גם יחס אישי ומגזרי שוויוני.

ידעה זו היא בוודאי בבחינת משב רוח מרענן, לא רק לכל יהודי הרוצה להבטיח את אופיה היהודי של ישראל, אלא גם לכל אזרח ישראלי הרוצה להבטיח דו-קיום בכבוד של יהודים וערבים במדינה. אבל בסקר זה אין די, ויש להפוך את העמדה המובעת בו לסוגיה מרכזית בשיח הפוליטי של הציבור הערבי בישראל ושל השיח היהודי-ערבי. מה שדרוש כעת הוא שאותו "רוב דומם" של הציבור הערבי לא יסתפק בהבעת עמדה השונה במובהק מעמדות הנהגתו בסקרים מזדמנים, אלא יבטא אותה כהתנגדות פוליטית מפורשת ועקבית לעמדות הרווחות בהנהגה הנוכחית של ערביי ישראל. (המשך בעמ' 23)

הללו גם לא מעט ערבים ישראלים); לא פחות בעייתית היא התנגדותה העיקשת של המנהיגות הערבית להגדרת מדינת ישראל כמדינת העם היהודי בד בבד עם התעקשותה על הגדרה בלעדית של המדינה כ"מדינת כל אזרחיה" (אפילו לא צירוף ההגדרות, המקובל על חלק מהשמאל הציוני, של "מדינת העם היהודי וכל אזרחיה").

רק מיעוט מקרב אנשי הציבור הערבים הבולטים מוכן לבטא עמדה שונה, ולמיטב ידיעתי אין ביניהם אף פוליטיקאי בכיר, אלא רק אינטלקטואלים. השניים הבולטים ביותר ברוח זו הם הסופר סאלם ג'ובראן והעיתונאי נד"ר מג'לי, שבשנים האחרונות ביטאו

הערבים בישראל כמיעוט לאומי

ד"ר יצחק רייטר

למנוע גלישה של המיעוט לאלימות ולמרי, ולחזק את הדמוקרטיה. אולם די ברור שכל עוד מרחף מעלינו צלו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני - לא נוכל להגיע ליעד שבו ערבי יוכל להרגיש אזרח שווה במדינה. הקונפליקט החיצוני הוא חור שחור השואב את כולנו לתוכו. מצד שני, קיפאון ושיפורים איטיים בחלוקת המשאבים לטובת המגזר הערבי, כפי שהדברים מתנהלים בשנים האחרונות, מותירים אותנו חשופים לטלטלות ומאיימים על היציבות הפנימית. מסיבה זו גם אי אפשר לחולל קעת רפורמה אזרחית כוללת. יהיה זה נכון להציב באופן ברור חוץ של שוויון אזרחי ולהתחיל בתהליך של דיאלוג בין הנהגת הרוב להנהגת המיעוט לקראת מימוש.

עיון בהיסטוריה של קונפליקטים אתנו-לאומיים בעולם מלמדנו שמיעוט נוטה להתפרץ כאשר נחסמים בפניו כל אפיקי המוביליזציה. הערבים בישראל חסומים בצמתים רבים מדי של מישורי הפעולה

ב. ברמה המשפטית וההצהרתית: הכרות העצמאות; פקודת סדרי השלטון והמשפט; מעמדה הרשמי של השפה הערבית; רישום בתעודת הזהות; חוק החברות הממשלתיות וחוק שירות המדינה (מינויים), שבהם נבקע ייצוג הולם לאוכלוסייה הערבית והדרוזית.

א. ברמה המשפטית וההצהרתית: הכרות העצמאות; פקודת סדרי השלטון והמשפט; מעמדה הרשמי של השפה הערבית; רישום בתעודת הזהות; חוק החברות הממשלתיות וחוק שירות המדינה (מינויים), שבהם נבקע ייצוג הולם לאוכלוסייה הערבית והדרוזית.

ב. ברמה הפרקטית: קיימת מערכת חינוך בשפה הערבית, מוסדות ובתי דין של העדות הדתיות. ישראל היא אפוא מדינת לאום יהודית שיש בה מיעוט לאומי ערבי בעל חוץ וסדר יום פוליטי שונים מאלה של הרוב הדומיננטי במדינה. למיעוט זה ימשך להיות אינטרס פוליטי שונה גם בתנאים של שלום.

הערבים בישראל חסומים בצמתים רבים מדי של מישורי הפעולה האזרחית והפוליטית. החסם הגדול מכל הוא חוסר האפשרות להיות שותפים בקואליציה ממשלתית כל עוד אין שלום מלא בין ישראל ובין שכנותיה. זהו החסם הקשה ביותר לטעמי, משום שהוא משאיר את המיעוט הערבי ללא אפשרות השפעה של ממש. הם לא יכולים למלא את התפקיד של לשון מאזניים ולהשפיע באופן משמעותי על תקציב המדינה, למשל, או להפיל ממשלה שמתקדמת להתנתקות מעזה ולפינוי התנחלויות מהרצועה ומהגדה. אם יימשך המצב הזה, יום אחד נמצא את עצמנו במצב שבו הערבים מתנתקים מהכנסת ומחפשים אפיקי פעולה בדלניים ומחפשים אפיקי פעולה בדלניים

האזרחית והפוליטית. החסם הגדול מכל הוא חוסר האפשרות להיות שותפים בקואליציה ממשלתית כל עוד אין שלום מלא בין ישראל ובין שכנותיה. זהו החסם הקשה ביותר לטעמי, משום שהוא משאיר את המיעוט הערבי ללא אפשרות השפעה של ממש. הם לא יכולים למלא את התפקיד של לשון מאזניים ולהשפיע באופן משמעותי על תקציב המדינה, למשל, או להפיל ממשלה שמתקדמת להתנתקות מעזה ולפינוי התנחלויות מהרצועה ומהגדה. אם יימשך המצב הזה, יום אחד נמצא את עצמנו במצב שבו הערבים מתנתקים מהכנסת ומחפשים אפיקי פעולה בדלניים. על כן חובה למצוא מנגנון הסדרי שיפצה על החסך הזה, על חוסר האפשרות של הערבים כקבוצת מיעוט להשפיע באופן אפקטיבי על הפוליטיקה הישראלית.

הפתרון שאני מציע הוא להכיר בהנהגה של הערבים בישראל - בוועדת המעקב העליונה - באופן פורמלי כגוף שעומו הממשלה מתייעצת בכל הקשור למעמדם ולזכויותיהם הקיבוציות של האזרחים הערבים. הכרה כזאת תסלול את הדרך לדיאלוג מתמשך בין שני גופי ההנהגה ותפתח תהליך הדרגתי מתקן לקראת חוץ של שוויון ושותפות. במקרה זה, גם אם התהליך יהיה מדורג, עצם הגדרתו מראש לקראת שוויון ושותפות ייצור את האקלים החיוני כל כך של הידברות במקום התנצחות. הכרה פורמלית בוועדת המעקב תטיל על ההנהגה הערבית וגם על הממשלה אחריות רבה, ויש לצפות שנטל האחריות יחייב את שני הצדדים לדיאלוג, לפתור בעיות או לדחות באופן מוסכם דיון בסוגיות קשות מבלי להזדקק לדיכוי שלטוני מצד אחד ולאלימות מרדנית מצד שני. ועדת המעקב תהיה חייבת לעבור ממצב של טרוריקה ומחאה בלבד ולשקול שיקולים פרקטיים של סיכונים.

מתוך הרצאה ב-12.05.2005 במכון ירושלים לחקר ישראל, לרגל פרסום הספר "דילמות ביחסי יהודים-ערבים בישראל" בעריכתו של יצחק רייטר (הוצאת שוקן)

אני סבור שהנסיבות ההיסטוריות המיוחדות שהפכו את הערבים למיעוט במקום שבו הם נולדו, במדינה שהם אינם שותפים לחוץ הלאומי שלה, מצדיקות התייחסות נאותה גם לחלק מהאינטרסים הקיבוציים שלהם - לא בכל תחום ולא בכל תביעה, אלא בנושאים שאין בהם כדי לפגוע באופן מהותי בזכות ההגדרה העצמית של היהודים ובמהות החיונית של ישראל כמדינה יהודית. שהרי עם כל הכבוד לזכויות המיעוט, גם האינטרסים הבסיסיים של קבוצת הרוב ראויים לכיבוד.

אם שני העקרונות הללו מקובלים, הדיון במימוש נעשה דיון במדיניות, כלומר נסוב על השאלה היכן ניתן לקדם את זכויותיו הקיבוציות של המיעוט בלי שהדבר יפגע באינטרסים החיוניים ביותר של קבוצת הרוב. לשם קידום הדיון הזה צריך כמוכן להגדיר את ה"קאזוס פלי" היהודי, ולטפל בסוגיית המתח הקיים בין שני עקרונותיה של המדינה - יהודית ודמוקרטית. היות שהציבור היהודי נוטה לפרש את משמעות המדינה כיהודית (ודמוקרטית) כלגיטימציה למיסוד ההעדפות של היהודים (או האפליה של הערבים) באופן רחב, כפי שעולה מסקרי דעת קהל, חובה לעגן בחקיקה פרשנות מצומצמת של משמעות הגדרת המדינה כיהודית. הפרשנות המצומצמת תעגן בחוק בלעדיות יהודית או הגמוניה יהודית אך ורק בשלושה תחומים חיוניים: מדיניות הגירה, ביטחון ותרבות ציבורית (כולל סמלי המדינה). הגדרה מצומצמת תאפשר ליותר ערבים להשלים עם המציאות הפוליטית שלפיה הם מיעוט לאומי במדינת לאום יהודית, וגם תחזק את האופי הדמוקרטי של המדינה.

עמדת האישית איננה נשענת על שיח הצדק - שהוא מעגל סגור ללא מוצא - או על המשפט הבינלאומי. אני בוחן את היחסים בין מיעוט לרוב באופן השוואתי, מתוך התבוננות בקונפליקטים אתנו-לאומיים אחרים. זהו דיון ברמה הפרקטית והפוליטית ולא דיון במישור של צדק, מוסר ומשפט. יחד עם זאת, אני סבור שהצעת אינה סותרת את עקרונות הצדק והמוסר, ואולי גם עולה בקנה אחד עימם.

היעד העיקרי של החברה הישראלית בסוגיית מעמדם וזכויותיהם של האזרחים הערבים הוא לצמצם את השסע,

אני מקבלת את המדינה היהודית, לא כי היא טובה בשבילי אלא כי אני טובה יותר ממנה

מונא אבו בכר

ל א מזמן סיפר לי ידיד יהודי על סקר שנערך בקרב אזרחי המדינה הערבים באשר לעמדתם כלפי מדינת ישראל כמדינה יהודית וציונית. משום מה התוצאות לא הפתיעו אותי במיוחד. נכון יותר להגיד שהתוצאות ביססו בתוכי את ההות הפוליטית המורכבת והבלתי אפשרית שלי כלפי המדינה.

ממצאי הסקר, בקצרה, מלמדים שהערבים בישראל אינם מתנגדים להגדרתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, אך הם מתנגדים לה בחריפות כמדינה ציונית. מצד שני, הערבים תומכים בכינונה של מדינה פלסטינית עצמאית, אך אין משמעות הדבר שהם מוכנים לעבור אליה אם וכאשר תקום.

שנים במולדתי, פלסטין, זהו אותו עם שמאז ומעולם התקיים על האדמה הזאת.

אם ננתח את החיים שלנו כערבים בארץ הזאת, נוכל להעניק לעצמנו מדיניות זהב בשל כוח העמידה שלנו, החוסן האישי והעמדות הלאומיות שלנו, בשעה שישנם כאלה המבקשים תמיד לטשטשה ולדלל את עוצמתה עד למינימום. הם אינם יודעים כי מעשיהם אינם מדללים את התחושות הלאומיות שלנו, שהן לפני הכל תחושות של נאמנות אישית לעצמנו. נהפוך הוא, במעשיהם אלה יש כדי לחזק ולהטמיע עמוקות את התחושות שלנו בתוך עולם התודעה.

מדי יום אני קובעת את הזהות שלי כאשר אני מתעוררת משנתי ומקשיבה לחדשות בקול ישראל בעברית. אני

מדי יום אני קובעת את הזהות שלי כאשר אני מתעוררת משנתי ומקשיבה לחדשות בקול ישראל בערבית. אני קובעת את הזהות שלי כאשר אני הולכת ברחוב ומקשיבה לאנשים מסביב. כאשר אני עולה לרכבת, בדרך לעבודה, אני מתיישבת בין החיילים ורוביהם הבוהקים כאילו שאני יושבת בין אנשים רגילים. אני קובעת את הזהות שלי כאשר אני הולכת ללימודים ומקשיבה לדברי ההסתה נגד הישות שלי...אני קובעת וקובעת וממשיכה לקבוע עד שזהותי הופכת להיות ברורה לחלוטין בעיני

אבל אני מודה שתוצאות הסקר בילבלו אותי: האם יש הבדל בין המדינה היהודית ובין המדינה הציונית? ואם יש הבדל, מהו?

לאחר שניסיתי לנתח את ממצאי הסקר נתקפתי חששות לבל אטיישר עם התוצאות... למה? אולי כי משמעות הדבר היא ויתור על הזהות הפלסטינית שלי, כפי שעיצבו אותה בני משפחתי, מורי, חברי והעיתונים שאני קוראת כדי למצוא תשובות להרבה שאלות שבהן אני מתחבטת. אותה זהות בלתי אפשרית, פלסטינית-ישראלית, שחייתי איתה בשלום זמן רב בלי למצוא את המשמעות האמיתית שלה, עד שלרגע נעצרתי כדי להחליט ביני לבין עצמי מהם הגבולות שעלי למתוח בין המקובל ובין הלא-מקובל.

לכל מלאכה של חיפוש זהות עלולות להיות תוצאות לא רצויות. כמה קשה לגלות את הדואליות בזהות שלך! אני זוכרת את עצמי כשהתחלתי לגלות את הרגשות הלאומיים בקרבי. לא התעניינתי בקביעת הכיוון שלהם, כיוון שלא סברתי שיש לי מולדת, אבל כאשר הגעתי אל התפנית, אותה נקודת אל-חזור שבה נאלץ אדם לגבש עמדה בחיים, פניתי לכיוון של בני דורי - אלה שגילם אינו עולה היום על 25. למעשה, התפנית היתה אינתיפאדת אל-אקצא, כפי שיום האדמה שימש כיום ההגדרה העצמית לדור של הורי, וכפי שהנכבה היתה לדור של הסבים שלי, וחשתי את הניגוד הטמון בתוכי כצעירה פלסטינית שחיה במדינה הציונית.

כן, אני מסרבת לקבל את המדינה הציונית בשל סיבה יאה: ההתכחשות הטוטאלית שלה לקיומו של האדם הערבי הפלסטיני בארץ הזאת, יחסה אליו כאל מי שמעולם לא היה ואיננו קיים. אני מסרבת לקבל כל עיקרון המתייחס אלי כאל אוויר שנע ממקום למקום, בלי להתנגד או לבטא רצון אישי. אני מסרבת לקבל כל עיקרון המתכחש לקיומי כאדם משכיל, המחובר לתרבות ולמורשת עשירה שבנו בני לאורך מאות

הפיקדון. ועד שאותו יום יבוא, אמשך להיות כאן ולהמתין. אני מרשה לעצמי להמתין ולהפסיק לקבוע כל יום מחדש את הזהות שלי... ואני ממתינה.

הכותבת היא עורכת מגזין התרבות הערבי הישראלי "תרפזיון"

אני מקבלת את המדינה היהודית, לא כי היא טובה בשבילי אלא כי אני טובה יותר ממנה. אני מקבלת אותה, והיא לא מקבלת אותי. לא נורא, העיקר שאני חיה בביתי, על אדמתי. למרות הכל נשארתי פה, ולכן לא אעבור למדינת פלסטין, כיוון שפלסטין האמיתית היא פיקדון אישי. זוהי פלסטין שחיה בקרבי היום, ועלי לשמור עליה עד שיבוא זה שיבקש את

לא עומדת בהמנון, לא מקבלת 5 מיליון

עביר קובטי

עמי שאנחנו בחוץ, לא שייכים, אינם תורמים לשוויון אמיתי.

במשטר דמוקרטי אמיתי, הסמלים הם משאב ציבורי שלכל אזרחי המדינה יש זכות לחלוק אותו. כבני הארץ הזאת, כמיעוט ילידי שמדינת ישראל היגרה אליו ולא הוא היגר אליה, איננו יכולים להיות נייטרליים ביחסנו לסמלים, כולל הדגל, ההמנון, יום הויכוח לחללי צה"ל וכו'. הדגל וההמנון הם של מדינה שקמה על חורבותיו של עמי והפכה אותו לעם פליט. חללי צה"ל הם אותם חללים שיצרו חללים בקרב העם שלי.

אבל לא כאן קבור הכלב; אני חושבת שמצפים ממני להתרגש עד עמקי נשמתו כשאני שומעת "נפש יהודי הומייה". מה שמצפים ממני זה להסתפק במה שיש, ולא להיאבק על מה שאין: שוויון מלא, אזרחי ולאומי. שוויון בלתי מותנה.

להיות כנה - לא היו לי אשליות לגבי התוכנית. אני יודעת היטב שאנשי התוכנית, משתתפיה ושופטיה משקפים את השיח הפוליטי-חברתי השליט בחברה הישראלית, והשיח הזה אינו יכול להרוג מההגמוניה ואינו בשל עדיין לקבל את האחר והשונה, על אחת כמה וכמה מנהיג/ה ערבי/יה שעומד/ת על עקרונות. לשופטים היה קשה לעכל ערבייה שאינה מתחנפת ואינה מסירת תודה למדינת ישראל.

ל פני כמה שבועות באה לסיימה התוכנית "דרוש מנהיג" ששודרה בערוץ 2, שהשתתפו בה 12 מועמדים, מחציתם נשים ומחציתם גברים. הייתי המשתתפת הערבייה היחידה בתוכנית.

כשהוצע לי להשתתף היו לי לא מעט התלבטויות. ראשית, אינני סבורה כי מנהיגים/ות צומחים מתכניות ריאליטי אלא מעבודת שטח מייגעת. חששתי להיות חלק מעוד תוכנית שמייפה את המציאות הפוליטית, החברתית והכלכלית המכוערת של החברה בישראל, אבל בסופו של דבר החלטתי להשתתף כדי לנצל את הבמה התקשורתית ולהביא לידי ביטוי את האג'נדה הפוליטית והפמיניסטית שלי, הן כחלק ממיעוט לאומי מקופח ומדוכא, והן כאדם אישה.

אולם דווקא בתוכנית שמטרתה היתה לבחור מנהיג חברתי, בחרו השופטים לערוך לי - בשונה מיחסם לשאר המשתתפים - משפט פוליטי ולפסול אותי לאורו: בפרק הסיום נותרנו אני ועוד שלושה משתתפים. חבר השופטים פסל אותי בשל "יחס שלי לסמלי המדינה".

והנה הסיפור: באחד הפרקים, במהלך משחק כדורגל שכונתי מאולתר, נוגנה "התקווה", המנון שאיני מודהה עימו, אלא אדרבה, מרגישה שהוא אינו מייצג

איננו יכולים להיות נייטרליים ביחסנו לסמלים... הדגל וההמנון הם של מדינה שקמה על חורבותיו של עמי והפכה אותו לעם פליט...

אבל לא כאן קבור הכלב; אני חושבת שמצפים ממני להתרגש עד עמקי נשמתו כשאני שומעת "נפש יהודי הומייה". מה שמצפים ממני זה להסתפק במה שיש, ולא להיאבק על מה שאין: שוויון מלא, אזרחי ולאומי. שוויון בלתי מותנה

אמנם הודחתי, אבל המפסידים האמיתיים הם אנשי התוכנית ושופטיה, שלא התנהגו בשונה משליטים שאין לערער על גזירותיהם. וכשזה קורה, יש מי שמשלמ/ת את המחיר.

בעיני, במבחן המנהיגות ניצחתי אני, על אף שלא זכיתי ליישם פרויקט חשוב ביותר שהיה יכול לשנות את המציאות של אלפי נשים מוחלשות ושל בני משפחותיהן. מאות התגובות האוהדות שקיבלתי, הן מרבים בציבור היהודי והן מהציבור הערבי, חיזקו אצלי את ההרגשה שאכן ניצחתי. הצלחתי להביא לדיון נוקב, לא רק בנושא הסמלים אלא גם בנושא מעמד האזרחים הערבים וזכויותיהם. שמתי על השולחן נושא שהרוב מסרב לדון בו, הייתי מספיק אמיתית, והאמת תמיד כואבת וקשה.

הכותבת היא רכזת התקשורת במרכז מוסאו לזכויות האזרחים הערבים

לראשונה מאז...

שר הביטחון במפגש ראשון ויוצא דופן עם אנשי תקשורת ערבים ויהודים: "אנחנו יכולים לצאת מפה בהצהרה, שזוהי רק ההתחלה..."

צילומים: גיל הדני

ביקשתי קצת נתונים על מערכת החינוך של ערביי ישראל. בניתוח ההישגים של התלמידים הערביים בחינוך מתגלה מגמת עלייה. אם בודקים את זה לפי אחוז הוזכאים לתעודות בגרות במגזר הערבי, בעשר השנים האחרונות הוא עלה מ-19 ל-36 אחוז. אני טוען שגם העלייה הזאת במשך עשר שנים אינה מספקת, בעיקר כי הפערים בין המגזר היהודי למגזר הערבי נשארים. ממשלת ישראל חייבת לעשות כל מאמץ לסגור את הפערים הללו. השקעה נכונה בחינוך יכולה להביא לתוצאות יוצאות דופן ולשבור את מעגל הקסמים הזה של הפער ברמת החינוך.

אנחנו מתכננים מסלול שירות צבאי חדש לבדווים, שבו במקום שלוש שנים הם ישרתו שנתיים, והשנה השלישית תהיה שנת לימודים אקדמית. בנוסף לזה יש לנו תוכנית לאוכלוסייה הבדווית ולאחרים, במיוחד באוניברסיטת באר-שבע, המעניקות להם השכלה והשלמת השכלה תוך כדי שירותם בצה"ל.

מה לגבי כל האוכלוסייה שלא משרתת? לפני כשנה וחצי מיניתי את האלוף במילואים דוד עברי לבחון את סוגיית השירות הלאומי האזרחי. זו לא הפעם הראשונה שבוחנים זאת. הפעם המסקנות שהגיעו אליהם הם שונות במעט. דוח הביניים הוצג לראש הממשלה והוא עתיד להגיע לשולחן הממשלה. הדוח מדבר על שירות אזרחי לאומי, ואני מדגיש אזרחי לאומי, התנדבותי. על השירות תופקד מינהלת במשרד ראש הממשלה, והשירות יהיה באוריינטציה קהילתית.

ערביי ישראל שירצו להצטרף למסלול זה יוכלו לשרת בקהילה שלהם שירות אזרחי, בהתחלה שנת שירות, שייתכן שנאריך בהמשך. תקופה זאת תיחשב להם כשירות בצה"ל, וכך הם יוכלו ליהנות בהרבה מאוד מובנים מהטבות שחיילי צה"ל נהנים מהן.

לגבי ההזדהות עם הפלסטינים, השאלה היא לאיזה סוג של הוזהות אנו מתכוונים. אם הכוונה להזדהות עם הטרור הפלסטיני, הרי שיש כאן סתירה ברורה מאוד. אסור גם לשכוח שהטרור הפלסטיני פגע גם בערביי ישראל, לא רק ביהודים. אם הכוונה היא לסימפטיה למאבק ולרצון להגיע למדינה פלסטינית, בדרכו של אבו מאזן, בדרך מדינית, ולא בדרך המקדשת את אטום הטרור, זאת שאלה אחרת. המצב מחמיר עוד יותר כאשר לצערי הרב, חלק מההזדהות הזאת עם הטרור הפלסטיני הופך לעזרה לטרור. מדובר אמנם בחלק קטן ומזערי של אזרחים ערבים שנפל במלכודת הזאת, אבל העניין עדיין חמור מאוד בעיני.

לילי גלילי: בנושאי התאזרחות הנוגעים גם לערבים בישראל ישנה הקשחה ברורה. בנושא איחוד משפחות למשל, המצב הולך ונהיה קשה ומסובך יותר ויותר. אני חושבת שגם אותם אנשים שמשלימים עם האתוס של המדינה היהודית מסתכלים במידה מסוימת של כעס על ההגירה שמגיעה היום מברית המועצות לשעבר, ש-70 אחוז ממנה אינה יהודית. הגירה זו מקבלת יחס שונה מהערבים בישראל.

שר הביטחון שאול מופז: בנושא איחוד משפחות, ההשוואה הזאת היא לא חד-חד-ערכית, זאת אומרת היא לא נמצאת על סולם אחד. האוכלוסיות שמגיעות מחבר העמים וגם מאתיופיה הן אוכלוסיות שחלקן הגדול מתגייס, מה שלא קורה כמובן אצל ערביי ישראל. האם צריך לעשות הקלות בנושא של איחוד משפחות ולבחון דרכים לאיחוד משפחות של ערביי ישראל? אני חושב שצריך לחפש את הדרכים להקל עליהם. נדיר מגילי: אני רוצה קודם כל לברך אותך, אדוני השר, שהזכרת את מגילת העצמאות בהקשר של ערביי

שוויון מלא של זכויות, ושוויון כמעט מלא או מלא של חובות? לדעתי הבעיה הראשונה והמרכזית היא הפערים הסוציו-אקונומיים בין האוכלוסייה הערבית והיהודית בישראל, והם מתבטאים בעיקר ברמת החינוך. בעיני זה מה שמקשה גם על שירת המעגל הכלכלי. בעיני הכל מתחיל ונגמר בחינוך, במובן הרחב של המילה.

התחום השני בפערים הוא ההיבט הדתי והאתני - אותם פערי תרבות, דת ולאום בין יהודים לערבים בישראל, וגם סוגיית היחס לפלסטינים. יש כאן מתח מובנה שקיים בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל, בין הרצון להשתלב בחברה הישראלית ובין ההזדהות והתמיכה בפלסטינים, ואי אפשר להסתיר את זה. זה דבר שהוא קיים.

הנקודות שראויות להדגשה מבחינתי כפתיח לדו-שיח או דיאלוג שנקיים כאן כבר נכתבו במפורש בעבר: במגילת העצמאות נאמר שמדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני לכל אזרחיה, בלי הבדל דת, גזע ומין, ותבטיח חופש דת ומצפון, לשון, חינוך ותרבות.

אזרחות, זהות, חובות - זכויות, פערים וקיפוח

ירון אנוש (מנחה): אדוני השר, סביב השולחן הזה יושבת קבוצה של עיתונאים מכובדים יהודים וערבים, והמכנה המשותף כולם שהם עיתונאים ישראלים. נעלה כאן שאלות באשר לתחושת האפליה, מדינת היהודים מול מדינת כל תושביה, תפקידו האפשרי של משרד הביטחון בקירוב האוכלוסיות, ולא פחות חשוב - מה צופן לנו העתיד כשההווה כל כך סוער. נפתח בדברי פתיחה שלך אדוני השר.

שר הביטחון שאול מופז (דברי פתיחה): תודה על ההזמנה ועל האפשרות. בהתאם ללוח הזמנים אסתפק בסקירה קצרה על מעמדם של ערביי ישראל. ראשית יש לשאול כיצד ניתן להגדיר את האזרחות הישראלית של ערביי ישראל, ממה היא מושפעת וכיצד היא מתעצבת.

למיטב הבנתי, הגדרת האזרחות הישראלית של ערביי ישראל מושפעת מכמה תחומים. התחום הראשון הוא

אלה הם למעשה עקרונות יסוד שעליהם מושתתת החברה הישראלית. מדינת ישראל מכבדת את כל הדתות, ובכלל זה את דת האיסלאם ואת הערכים שלה. לאורך שנים ודורות העם היהודי חי בקשרי שלום והדדיות עם מדינות מוסלמיות, ואנחנו היהודים יודעים מה זה להיות מיעוט דתי אתני.

אני נולדתי במדינה מוסלמית. בבית הורי סיפרו לי על היחסים המצוינים שהיו ליהודים עם הקהילה המוסלמית באיראן, ואין שום סיבה שלא נייסד בישראל מודל כזה של דו-קיום שהיה קיים במדינות שונות, כאשר אנחנו היינו המיעוט בהם.

מעבר לכך, יש לפעמים ערוב של מושגים בציבוריות הישראלית. חשוב להדגיש שאנחנו לא מתנגדים לאיסלאם ולא נלחמים בו. אנחנו פועלים נגד מי שמסכן את ביטחונם של אזרחי ישראל ונגד מי שמנצל את האיסלאם לצורך הסתה וזריעת פחד ואיבה.

ההקשר הרחב שיש לסכסוך הישראלי-ערבי; השני הוא ההזדהות כפלסטינים. חלקם, לא כולם כמובן, מגדירים את עצמם כשייכים לעם הפלסטיני; התחום השלישי שייך להקשר הפנים-ישראלי של ערביי ישראל. הם לא נושאים בכל החובות שמוטלים על כל אזרחי ישראל. הדוגמה הכי קרובה לתחום שבו אני עוסק היא כמובן השירות בצה"ל. מנגד, הערבים מקבלים, או כמעט מקבלים או רוצים לקבל את כל הזכויות, בעיקר בתחומים שקשורים בחינוך ובתעסוקה.

המעמד של ערביי ישראל הוא רק פן אחד בסוגיה של הפערים בחברה הישראלית, שהלכו וגדלו בשנים האחרונות, והייתי מוסיף להוסיף את העובדה שגם הסולידריות האישית הלכה והתחזקה מול הסולידריות החברתית שהלכה ונחלשה. בתוך כל המערכת הזאת של הפערים בחברה הישראלית, - גם סוגיית הפערים של האוכלוסייה הערבית תופסת מקום לא מבוטל.

חשוב להדגיש שהציבור הערבי בישראל ככלל הוא ציבור נאמן ושומר חוק. אזרחי ישראל הערבים זכאים לשוויון זכויות וחובות, כמו כל אזרחי ישראל האחרים. כיצד מניעים תהליך, או כיצד מביאים לכך שיהיה

מ ש ת פ י ם :

- לילי גלילי - חברת מערכת "הארץ"
- יוסף פרח - ראש מערכת חיפה בערוץ 33
- זוהיר אנדראוס - עורך העיתון "כל אל-ערב"
- אמנון לורד - עורך "מקור ראשון"
- נדיר מג'לי - פרשן מדיני של העיתון "אל-שרק אל-אוסט" היוצא לאור בלונדון
- מוסטפה עבד אל-חמיד - מנהל החדשות ברדיו האזורי בערבית
- סוהיל כראם - מנכ"ל רדיו א-שמס
- יאיר אטינגר - "הארץ"
- דיוויד הורוביץ - עורך העיתון "ג'רוזלם פוסט"
- טלי ליפקין שחק - "מעריב" ורדיו ללא הפסקה
- מיקי מירו - מנהל רשת ב' - קול ישראל
- יוני בן-מנחם - מנהל הרדיו - קול ישראל
- נסים אבו ח'ר - עורך פוליטי, עיתון "פנורמה"
- דניאל בן סימון - חבר מערכת "הארץ"
- ירון אנוש - רדיו ללא הפסקה, יו"ר אגודת העיתונאים, ירושלים
- זוהיר בהלול - ערוץ 2

המפגש התקיים ביוני 2005

ישראל. זאת הפעם הראשונה שאני שומע ששר בממשלת ישראל זוכר שיש מגילת עצמאות ושמדברים שם על שוויון. ולשאלתי: נגיד שקרה נס וערביי ישראל באים ורוצים להתגייס לצה"ל. האם ממשלת ישראל תהיה מוכנה לקבל אותם ולראות את צה"ל עם 20 אחוז של חיילים וקצינים ערבים?

שר הביטחון שאול מופז: לא כל היהודים משרתים, לכן גם אין ציפייה שכל ערביי ישראל מגיל מסוים יתגייסו לצה"ל. אתה שואל אותי אם אנחנו פתוחים ומוכנים לפתוח את השערים לשירות של ערביי ישראל? התשובה היא כן. אנחנו לא עושים את זה כי אנחנו מבינים שהסיכוי לכך נמוך.

יחד עם זאת, חייבים לסגור פערים במדינת ישראל. אני חושב שזאת בעיית הבעיות של מדינת ישראל היום, יותר מהבעיות הביטחוניות שלה. אני בעד תוכנית